

Dit artikel werd geüpdatet met een foto van het plakkaat blz. 203 dat teruggevonden werd. De bijhorende tekst werd ook aangepast.

DE GESCHIEDENIS VAN DE ANTWERPSE NOODMUNTEN VAN 1814, VOLGENS ARCHIEFSTUKKEN

L. Verbist

Inleiding

Over de geschiedenis van het beleg van Antwerpen in 1814 is er een rijkelijke documentatie bewaard gebleven in diverse Antwerpse archieven, namelijk de Stadsbibliotheek (Conscienceplein 4), het Stadsarchief (Venusstraat 11) en het Rijksarchief (Door Verstraeteplaats 5). Daarin is ook een en ander te vinden over de noodmunten zoals:

- de krant “Feuille d’affiches, annonces et avis divers de la ville d’Anvers”, vanaf mei 1814 met bijkomende titel “De Antwerpsche Gazette” waarin de dagorders van Carnot gepubliceerd werden. Deze krant werd later de “Gazet van Antwerpen”. De meeste artikelen in deze krant waren tweetalig.
- een deel van de briefwisseling over de noodmunten door gouverneur Carnot, prefect Rollin, intendant De Wargny, onderintendant de Baillet, politiecommissaris Giljams, munter Wolschot, enz. Deze briefwisseling is uitsluitend in het Frans.
- de manuscripten van de numismaat Frederik Verachter, een ooggetuige uit deze periode, uitsluitend in het Frans.
- een ooggetuigenverslag over het slaan van de noodmunt door Jan Baptist Van der Straelen, die ook de “Kronijk van Antwerpen” schreef. In het Oudnederlands.

Een vrij onbekend maar belangrijk artikel over de Antwerpse noodmunten verscheen in 1903 in een militair tijdschrift “Le Carnet de la Sabretache”. Het bevat een schat aan historische gegevens over de noodmunten, geput uit het privé archief van de familie Carnot. Dit archief bestaat vandaag nog steeds maar is niet publiekelijk beschikbaar. We moeten het dus met het artikel stellen. De schrijver is Emmanuel Martin die de familie Carnot blijkbaar goed kende.

Bovendien zijn ook nog een aantal portretten bewaard gebleven van personen die een rol gespeeld hebben bij het beleg van Antwerpen en bij de noodmunten. Voor Lazare Carnot, als Frans historische figuur, is het natuurlijk vrij normaal dat er een aantal portretten bestaan, maar er zijn er ook van bekende Antwerpse personen, allemaal gemaakt door de Antwerpse schilder Mathijs Ignaas Van Bree.

Antwerpen onder het Frans bewind

Als gevolg van de Franse Revolutie wilde Frankrijk zijn idealen exporteren naar alle buurlanden en daarom had Frankrijk in het begin van de jaren 1800 bijna gans West-Europa veroverd, inbegrepen de Nederlanden. Antwerpen was door Napoleon uitgebouwd tot een machtig militair bolwerk met de bedoeling Engeland te bedwingen en een landing mogelijk te maken. Antwerpen had een militair arsenaal en scheepstimmerwerven waar volop oorlogschepen gebouwd werden. Dat was echter niet naar de zin van de andere grote Europese mogendheden: Engeland, Pruisen, Rusland en Zweden. Deze laatsten vielen dan ook begin 1814 Frankrijk binnen en werd o.a. Antwerpen belegerd. Napoleon had in extremis Lazare Carnot, een oudgediende van de Franse Revolutie, benoemd tot gouverneur van Antwerpen.

Onder de Fransen waren er enkele zeer belangrijke bestuursfuncties te Antwerpen:

- gouverneur van Antwerpen: hij was de bevelhebber van het leger.
- prefect van het departement der Twee-Neten. Volgens Franse gewoonten was België verdeeld in 9 departementen, waarvan de Twee-Neten er een was met zetel te Antwerpen. Een departement was verdeeld in arrondissementen, met aan het hoofd een onderprefect.
- prefect van de marine: bevelhebber van de scheepstimmerwerven en het arsenaal. Hier waren alle functies in handen van Fransen.
- burgemeester van Antwerpen.

De belangrijkste ambten zoals gouverneur, prefect van het departement en van de marine waren in handen van Fransen, door Napoleon zelf benoemd. Minder belangrijke functies waren meestal in handen van Belgen zoals de onderprefecten en de burgemeesters.

Belastingen van 1815 en de gedwongen lening

Bij zijn aankomst te Antwerpen op 2 februari 1814 vond gouverneur Carnot de administratie in een sterk verwaarloosde toestand. Zijn voorganger, Charles Lebrun had zich blijkbaar alleen bekommerd om de gevechten. De financiële situatie was precair. De militairen hadden al 3 maanden geen soldij meer ontvangen. De ellende van de officieren was zo groot dat ze hun meubelen en zaken van waarde verkochten om zich kleren en schoenen te kunnen aanschaffen. De matrozen hadden geen geld meer om hun tabak te betalen en de soldaten bedelden in de straten.

De belastingen van 1814 was men nog aan het innen. Carnot schreef een dagorder uit op 13 februari om de achterstalligen aan te porren hun bijdrage te betalen voor het einde van de maand, op straffe van gevangens gezet te worden op een ponton (= gevangenschip) op de Schelde. Deze dagorders werden als plakkaat overal in de stad aangeplakt en verschenen ook in de dagbladen. Het bleek echter dat de opbrengst nauwelijks volstond om de achterstallige betalingen te doen en er bleef dus niets meer over om verder te boeren.

Carnot probeerde eerst een lening van 1 miljoen frank los te krijgen van de meest gefortuneerde burgers, maar deze weigerden. Om hen onder druk te zetten liet hij op 12 februari enkelen gijzelen en sloot ze op in de citadel, waar ze wel goed behandeld werden; ze mochten hun logement zelf bemeubelen en zich laten bedienen door hun dienstboden. Maar bepaald succesvol was deze operatie niet: de gefortuneerde burgers

bleven weigeren. Er moesten dus creatieve oplossingen gevonden worden.

Op 26 februari schreef Carnot dan een nieuw dagorder uit waarin de belastingen van het volgende jaar, 1815, reeds opgeëist werden; te betalen in 3 termijnen en ten laatste voor 15 april, opnieuw met de bedreiging om op de pontons vastgezet te worden. Dat veroorzaakte grote verontwaardiging en ongerustheid bij de bevolking. Door de blokkade was de handel in de stad grotendeels stilgevallen en veel mensen hadden geen geld meer, of zeker geen zin om dat aan de Fransen te geven. Daar de inning van deze belastingen helemaal niet vlotte verscheen op 6 april een nieuw dagorder met de bedreiging dat het oorlogschip Dantzick als ponton op de Schelde klaar lag, en op 15 en 16 april werden er effectief een aantal achterstalligen vastgezet. Toen na het einde van de blokkade de stadspoorten op 20 april weer open gingen, liet men alleen diegenen buiten die zijn belastingen van 1815 betaald hadden.

Van de mislukte lening maakte Carnot dan maar een gedwongen lening. Op 14 maart kregen 100 van de meest gefortuneerde burgers een brief toegestuurd, waarin ze verplicht werden een lening toe te staan, met als dekking de belastingopbrengsten van 1815. Dat moest 1 miljoen frank opbrengen en was als volgt verdeeld over de 100 gefortuneerde burgers:

- 20 van 1ste klasse voor 18000 frank
- 20 van 2de klasse voor 13000 frank
- 20 van 3de klasse voor 9000 frank
- 40 van 4de klasse voor 5000 frank

Maar velen onder hen protesteerden en weigerden te betalen. Ondertussen waren er trouwens heel wat geruchten over de successen van de geallieerden in Frankrijk en werd het steeds duidelijker dat de Fransen aan de verliezende hand waren. De kans dat men ooit iets zou terugzien van zijn geleende geld werd gering geschat.

Op 26 maart werd dan bekendgemaakt dat het quotum van de 100 meest gefortuneerde burgers werd gehalveerd, maar in de plaats kregen 126 andere gefortuneerde burgers een nieuwe brief toegestuurd om de resterende 500.000 frank van de lening van 1 miljoen op te brengen, als volgt verdeeld:

- 6 van 1ste klasse voor 9000 frank
- 16 van 2de klasse voor 6500 frank
- 41 van 3de klasse voor 4500 frank
- 63 van 4de klasse voor 2500 frank

Veel heil bracht deze nieuwe lening ook niet; het incasseren bleef sputteren. Toen prefect Rollin op 19 april een nieuwe brief stuurde aan de nu 200 geviseerden met de mededeling dat er voldoende waarborg voor de lening gecreëerd was onder de vorm van een stock koper in het arsenaal, was het hek van de dam en betaalde uiteindelijk iedereen.

Bij het einde van het beleg bleek trouwens dat ze een zeer goede zaak gedaan hadden: Carnot betaalde hen terug onder de vorm van materialen van het arsenaal en was daarbij zeer genereus. Hij kon zich natuurlijk permitteren van genereus te zijn: de Fransen gingen Antwerpen verlaten en konden dat toch allemaal niet meenemen. Verschillende van de “slachtoffers” werden daardoor vrienden van Carnot.

Het regiment militairen in Antwerpen bestond uit ongeveer 10.000 man. De financiële

behoefden hiervoor bedroegen ongeveer 10.000 F per dag. Met 1 miljoen frank kon Carnot het dus ongeveer 100 dagen trekken, wat het beleg ook ongeveer duurde.

Wolschot slaat munt in primitieve omstandigheden

Ook de koperen pasmunt was uiterst schaars geworden, tot groot ongemak van de kleinhandel en het dagelijkse verteer van de soldaten. Deze munten waren opgepot door de boeren uit de omgeving die hun producten in de stad kwamen verkopen.

Daarom besloot Carnot van een belegeringsmunt te laten slaan. Hij contacteerde eerst het arsenaal, de meest voor de hand liggende uitvoerder. Op 10 februari stuurde de Franse ingenieur Pierre Lair, kolonel van de werklieden van de marine in het arsenaal, als antwoord een “note sur une fabrication de monnaies obsidionales”, waaruit het volgende uittreksel:

La quantité de cuivre qui existe au magasin général de la marine consiste en 336.127 kilogrammes...

Ces cuivres seront à la marine d'une utilité indispensable lorsque l'on reprendra les constructions et les armements. Elle ne peut les céder que pour une nécessité absolue dont je ne puis être juge. Ils lui représentent une valeur d'au moins 1.500.000 francs. Si, dans les circonstances actuelles, il devient d'une grande urgence de faire de l'argent avec ces matières, il seroit à désirer qu'on pût se procurer cette somme, soit en les vendant, soit en les donnant en nantissement: mais si la chose est impossible et qu'on se trouve réduit à la nécessité de les métamorphoser en monnaie de billon, je crois que l'on pourroit s'y prendre de la manière suivante: en ayant soin de commencer par fondre les pièces dont la main-d'œuvre a exigé le moins de travail et de réserver les autres pour la dernière extrémité.

Je crois que des pièces de 5 et 10 centimes fabriquées avec ce mélange de nos deux espèces de cuivre et du poids des pièces françaises, seroient reçues sans difficulté.

Pour frapper la monnaie, je serois d'avis de n'employer que le mouton; les grands balanciers exigeroient un travail préparatoire trop long et n'iroient pas aussi vite... J'estime qu'il faudroit trois petits balanciers pour découper les flans que pourroient frapper deux moutons; ainsi il nous faudroit neuf petits balanciers pour l'entretien des six moutons et deux pour rechange.

Si l'on fondoit au creuset, il ne faudroit pas moins de quinze petits fourneaux pour l'entretien des six moutons: mais peut-être seroit-il préférable de se servir des établissements que le Sr Wolschot a dans la ville ?...

Dus werd dan de Antwerpenaar Joseph Frans Wolschot gecontacteerd, die een werkplaats had van gewichten en balansen en een metaalgieterij aan het Hopland tegen de Vest, waar hij zowat 70 mensen tewerkstelde. Hij voerde blijkbaar veel werk uit voor de marine want hij stond gekend als “Fondeur de la Marine Impériale”, en het was dan ook normaal dat de marine aan hem dacht. Op 9 maart antwoordde Wolschot:

Considérant les grands frais à faire pour établir les presses et mécaniques y appartenant; le soussigné propose et s'engage à fondre dans le plus court délai possible la quantité de monnaie ci-dessus mentionnée, moyennant trois kilogrammes de matières brutes contre deux kilogrammes de confectionnés, ou

d'être payé de son salaire de la même monnaie, en prenant pour base le kilogramme de cuivre au prix de trois francs.

J. F. Wolschot.

Ondertussen maakte Wolschot enkele proefslagen van 5 centiemen, met een gewicht dat overeenkwam met de intrinsieke waarde van het metaal. Hij sloeg zelfs enkele munten in zilver en gaf ze als geschenk aan gouverneur Carnot en prefect Rollin.

Proefslag van 5 centiemen Napoleon

Er werd overeengekomen dat Wolschot het gewicht van de munten met $\frac{1}{4}$ zou verminderen en hij mocht dan $\frac{1}{4}$ van de munten behouden. Op die manier kon hij vergoed worden zonder dat het iets kostte aan de gemeenschap. Daarop werd de keerzijdestempel van de proefslag met de aanduiding 5 CENT^s vernietigd (in vaktiaal “gebroken”) en werden nieuwe stempels met kleinere doormeter gemaakt. De voorzijdestempel zou later nog dienst doen voor de 10 centiemen.

5 centiemen Napoleon

Op 10 maart maakte Carnot zijn besluit over het slaan van de noodmunt bekend. Het werd gedrukt als plakkaat en overal in de stad aangeplakt en werd ook gepubliceerd in de krant “Feuille d’affiches, annonces et avis divers de la ville d’Anvers”, beiden met datum 10 maart. De laatste was zowel in het Frans als het Vlaams opgesteld; het plakkaat alleen in het Frans.

Op bevel van Carnot werd reeds op 11 maart door het arsenaal 300 kg koper, afkomstig van scheepsbekleding en oude kanonnen, aan Wolschot geleverd, gevolgd door 10.000 kg op 16 maart. Daarvoor schreef Carnot op 12 maart aan Kersaint, de prefect van de marine:

Ayant jugé nécessaire d’ordonner par notre arrêté du 10 mars, qu’il serait fait à Anvers une monnaie obsidionale composée de cuivre et fonte de canon, et le magasin général de la marine étant pourvu de ces matières au delà des besoins journaliers du service, M. le Préfet maritime remettra au Sr Wolschot, fondeur,

ORDRE DU JOUR.

MONNOIE OBSIDIONALE.

Vu la difficulté qu'éprouve le commerce de détail dans la place d'Anvers, par le défaut d'une suffisante quantité de monnaie circulante, et la nécessité de pourvoir au service journalier de la garnison;

Le Général de division Gouverneur arrête qu'il sera fabriqué, sans délai, une monnaie obsidionale, qui aura cours à Anvers jusqu'à ce que l'état de siège soit levé.

Cette monnaie sera composée de pièces de cuivre, valant intrinsèquement à-peu-près cinq centimes, lesquelles seront données et reçues en paiement par les caisses publiques et dans les transactions particulières, pour la même valeur de cinq centimes.

Cette monnaie portera pour timbres d'un côté en exergue ces mots: *Monnaie obsidionale*, et au milieu 5 centimes, de l'autre côté en exergue: *Anvers 1814*, et au milieu, la lettre majuscule N, entourée d'une couronne de laurier.

J. P. Wolschot, fondeur de la marine, est exclusivement chargé de la fabrication de cette monnaie.

Anvers, le 10 Mars 1814.

Le général de division Gouverneur.

Signé CARNOT.

A ANVERS, de l'Imprimerie de L. P. DELACROIX, rue Bonaparte, n.º 70s.

Plakkaat van donderdag 10 maart 1814 te Antwerpen, 25 × 43 cm

ORDRE DU JOUR.

Monnaie obsidionale.

Vu la difficulté qu'éprouve le commerce de détail dans la place d'Anvers, par le défaut d'une suffisante quantité de monnaie circulante, et la nécessité de pourvoir au service journalier de la garnison ;

Le général de division gouverneur arrête qu'il sera fabriqué, sans délai, une monnaie obsidionale, qui aura cours à Anvers jusqu'à ce que l'état de siège soit levé.

Cette monnaie sera composée de pièces de cuivre, valant intrinsèquement à-peu-près cinq centimes, lesquelles seront données et reçues en paiement par les caisses publiques et dans les transactions particulières, pour la même valeur de cinq centimes.

Cette monnaie portera pour timbres d'un côté en exergue ces mots : *monnaie obsidionale*, et au milieu *5 centimes* ou *10 centimes*; de l'autre côté en exergue : *Anvers 1814*, et au milieu, la lettre majuscule N, entourée d'une couronne de laurier.

J. F. Wolschot, fondeur de la marine, est exclusivement chargé de la fabrication de cette monnaie.

Anvers, le 10 mars 1814.

Le général de division gouverneur,
Signé *Carnot*.

ORDER VAN DEN DAG.

Obsidionale munt.

Gezien de moeilykheden die den koophandel in 't kleyn der stad Anwerpen beproeft door het kleyn getal loopende geld die er in de circulatie is, en de noodzaakelykheid van den daegelykschen dienst van 't garnisoen te voorzien ;

Den divisie-generael gouverneur beslyut dat er zonder uytstel, eene obsidionale munt (*belegerings-munt*) zal geslaegen worden, die in Antwerpen cours zal hebben zoo lang dat den staet van beleg dueren zal.

De munt zal bestaan uyt kopere stukken hebbende byna de innerlyke weerde van vyf centimen, de welke zullen gegeven en ontfangen worden door de publieke kassen en in de bezondere handelingen, voor de zelfde weerde van vyf centimen.

Die munt zal voor stempel draegen van den eenen kant, in den onderrant, die woorden : *monnaie obsidionale*, en in 't midden *5 centimes* of *10 centimen*; van den anderen kant in den onderrant : *Anvers 1814*, en in 't midden, de kapitaal letter N, omringelt met eene lauwer kroon.

J. F. Wolschot, gieter der marine, is uytsluytelyk belast met de fabricatie dezer munt.

Antwerpen, den 10 maart 1814.

Den divisie-generael gouverneur,
Geteekend *Carnot*.

Feuille d'affiches, annonces et avis divers de la ville d'Anvers, 10 & 12 maart 1814

chargé par nous de la confection de cette monnaie, les cuivres et bronzes qui lui seront demandés par ce particulier; les billets de demande seront visés par nous, pour servir de décharge au magasin général de la marine.

Le Sr Wolschot ne pouvant briser chez lui les pièces de canon, cette opération sera faite par la marine qui tiendra compte des dépenses qu'elle occasionnera afin qu'elle soit supportée sur la façon de la monnaie par le Sr Wolschot auquel il est accordé 7 kilos 43^c pour cent de déchet pour le cuivre et 5 pour cent sur le bronze.

Om de zaken sneller te laten vooruitgaan werd aangedrongen ook munten van 10 centiemen te slaan, en hierover verscheen een nieuw besluit dat ook werd gepubliceerd in de "Feuille d'affiches, annonces et avis divers de la ville d'Anvers" op 16 maart, maar deze keer niet als plakkaat. Het was in het Frans en het Vlaams:

ORDRE DU JOUR.

Monnaie obsidionale.

Pour accélérer autant que possible la fabrication et l'émission de la monnaie obsidionale créée par l'ordre du jour du 10 courant,

Le général de division Gouverneur, arrête : qu'en outre des pièces de *5 centimes*, il en sera fabriqué de *10 centimes*, absolument au même type ; 40 de ces pièces pèseront le kilogramme, et par conséquent 80 de celles de *5 centimes*, pèseront également le kilogramme.

J. F. Wolschot, fondeur de la Marine, et chargé de la fabrication de cette monnaie, se conformera aux dispositions ci-dessus.

Anvers, le 16 mars 1814.

Le général de division Gouverneur,
Signé *Carnot*.

ORDER VAN DEN DAG.

Obsidionale munt.

Om te verhaesten, zoo veel het mogelijk is, de fabricatie en de uytzetting der obsidionale munt, beveeld door het order van den dag van den 10 dezer maend,

Den divisie-generael Gouverneur, beslyut: dat, behalven de stukken van *5 centimes*, er zullen van *10 centimen* geslaegen worden, ganschelyk op het zelfde voorbeeld; 40 van die stukken zullen een kilogramme wegen, en by gevolg, 80 stukken van *5 centimes*, zullen even gelyk een kilogramme wegen.

J. F. Wolschot, gieter der marine, en belast met de fabricatie van die munt, zal zig naer de bovengemelde dispositionen schicken.

Antwerpen, den 16 maart 1814.

De divisie-generael Gouverneur,
Geteekend *Carnot*.

Feuille d'affiches, annonces et avis divers de la ville d'Anvers, 17 & 19 maart 1814

Wolschot fabriceerde deze munten in zeer primitieve omstandigheden omdat hij niet

omstandigheden. Carnot besloot dan, op 3 april, ook in het arsenaal noodmunten te laten slaan, om de zaken sneller te laten vooruitgaan. Dit dagorder werd niet gepubliceerd, want we konden het nergens terugvinden, maar het staat wel beschreven in de memoires van Carnot:

M. Wolschot, fondeur de la marine, fut d'abord exclusivement chargé de la fabrication de cette monnaie. Mais quelque temps après, « considérant que ses établissements ne pouvaient suffire à toute la main-d'œuvre et qu'il était convenable de faire servir le bénéfice à donner des acomptes sur leur salaire aux ouvriers de l'arsenal, au lieu de laisser ce bénéfice à de nouveaux entrepreneurs, » le gouverneur arrêta ce qui suit :

« M. le préfet maritime fera fabriquer de la monnaie obsidionale dans l'arsenal de la marine. »

Er bestond evenwel heel wat tegenkanting van de kant van de marine. Op 4 april schreef de inspecteur van de marine, des Essards, na kennis genomen te hebben van het dagorder van Carnot, aan zijn baas de prefect van de marine Kersaint:

Comme S.E. le Ministre de la marine pourrait désapprouver une opération qui n'est avantageuse que pour le département de la guerre; comme nous devons justifier de nos observations en tems et lieu à ce sujet; comme il n'y a pas de nécessité de nous immiscer dans l'établissement ou la comptabilité d'un atelier monétaire qui n'offre à la marine que des charges et une responsabilité sans bénéfice, je crois, Monsieur le Préfet, devoir vous proposer d'inviter S.E. le Gouverneur à laisser au Sr Wolschot la fabrication de la monnaie obsidionale sans la faire partager aux ouvriers du Port.

Op 5 april, schreef de prefect van de marine Kersaint, op zijn beurt een gelijkaardige brief aan Carnot, waarvan hier het laatste deel:

Si malgré ces observations, dont la plus forte est que les matières appartenant au Gouvernement; ne peuvent, en principe, être délivrées sans que quelqu'un en devienne responsable, vous tenez, Monsieur le Gouverneur, à ce que votre arrêté soit exécuté en tous points, je m'y conformerai pour ne pas retarder la fabrication d'une monnaie bien nécessaire sans doute, puisque pour l'obtenir, les circonstances commandent de n'avoir aucun égard à la perte qui résultera de cette opération pour la marine et aux retards qu'occasionnera le manque de cuivre pour son service ultérieur.

Ce sont ces deux motifs qui me déterminent à prier Votre Excellence de vouloir bien me donner les derniers ordres à cet égard. Je crois néanmoins utile et nécessaire de la prier en même temps de m'autoriser, du moins provisoirement, à ne destiner pour le moment à la fabrication de la monnaie obsidionale, que les cuivres non ouvrés et à conserver ceux dont la perte de la façon, occasionnerait une dépense trop considérable; d'autant plus que ces derniers, tels que les cloux, les ferrures de gouvernail, les tuyaux de pompes et autres objets de cette nature, peuvent nous être ultérieurement et même dès à présent, nécessaires aux réparations de l'Escadre et aux constructions neuves.

Carnot trok zich niets aan van deze tegenstand, en het was Pierre Lair, de kolonel van de werklieden van de marine in het arsenaal, die zich uitermate inspande om van het

muntslaan in het arsenaal een succes te maken. Hij liet zijn stempels graveren door een van zijn ondergeschikten, de Franse sergeant Jean Louis Gagnepain. Uit het rapport van Lair van 30 april, toen de werkzaamheden reeds gestaakt waren, is op te maken dat het de bedoeling was om munten op grote schaal te slaan, namelijk 4000 frank per dag, en dat daarvoor de nodige uitrusting in aanbouw was. Maar het onvoorziene einde van het beleg maakte dat uiteindelijk in het arsenaal de productie niet echt op gang gekomen was:

Le Sr Wolschot, fondeur à Anvers, fut d'abord seul chargé de la fabrication de cette monnaie ; mais les besoins allant toujours croissant, Monsieur le Gouverneur a jugé convenable de faire fabriquer de semblable monnaie dans les ateliers de la marine. On s'est, en conséquence, occupé dans cet arsenal de construire les machines et fourneaux nécessaires pour pousser cette opération avec activité. Les mesures étaient prises pour que, sous un mois, cet arsenal fournit par jour, quatre mille francs de monnaie obsidionale : mais la cessation des hostilités a fait suspendre toutes les dispositions qui avaient été faites à cet égard, et l'on s'est borné à se servir des machines qui existaient dans l'arsenal en arrêtant la construction des autres.

Er zijn ook zilveren munten teruggevonden die geslagen werden in het arsenaal, maar er zijn geen geschreven bronnen hierover bekend (in tegenstelling tot deze van Wolschot, waar J.B. Van der Straelen over schreef). Waarschijnlijk werden ze geslagen om aangeboden te worden aan hooggeplaatste militairen die naar het muntslaan kwamen zien.

Zilveren 10 centiemunten Napoleon geslagen in het arsenaal

De noodmunten worden niet aanvaard

Kort na het begin van de circulatie van de noodmunten bleken het publiek en de functionarissen een beetje wantrouwig te staan ten opzichte van dat nieuwe kopergeld. De stadsontvangers weigerden de munten in te grote hoeveelheden. Daarom schreef Carnot de volgende brief aan prefect Rollin:

Anvers, 2 mars 1814 [is fout, moet 2 april zijn]

Monsieur le Préfet,

Il m'est revenu que les receveurs refusoient de recevoir en payement la monnaie obsidionale au delà d'une certaine proportion.

Comme une pareille restriction pourroit diminuer la confiance qu'on doit avoir dans la valeur de cette monnaie, je vous prie de leur prescrire de la recevoir en quelque quantité qu'on leur présente.

Agréer, Monsieur le Préfet, ma parfaite considération,
 Le Général de division Gouverneur,
 Carnot

Waarop prefect Rollin een rondschrijven stuurde aan de ontvangers van de domeinen en van de indirecte belastingen, wat het probleem oploste:

Anvers le 4 avril 1814

Monnoye obsidionale

A M^r le Directeur des domaines
 idem des droits réunis.

J'ai l'honneur retranscur de vous informer que M^r le général de division Gouverneur de la ville d'Anvers a, par une décision du 2 de ce mois, ordonné que la monnoie obsidionale soit admise dans les caisses publiques pour toutes les sommes quelconques.

Je vous prie M^r de vouloir transmettre cette décision aux comptables, qui vous sont subordonnés afin qu'ils s'y conforment.

Le baron Rollin

Het interregnum

De Fransen moesten Antwerpen verlaten bij het einde van het beleg, begin mei 1814, omdat Parijs ondertussen door de geallieerden ingenomen was. Napoleon werd verbannen naar Elba. In eerste instantie was het niet zo duidelijk wat er met België ging gebeuren. De vier grote mogendheden Oostenrijk, Engeland, Pruisen en Rusland, vergaderd in het Congres van Wenen namen er hun tijd voor en benoemden slechts op 16 maart 1815, dus bijna een jaar later, dat prins Willem van Oranje koning der Nederlanden werd. Ondertussen had Napoleon zelfs kans gezien even terug te komen tijdens de "Honderd Dagen", maar werd definitief verslagen te Waterloo op 18 juni 1815.

Gedurende de periode daartussen was er een voorlopige regeling: het interregnum. Op 5 mei 1814 benoemde Keizer Frans I van Oostenrijk een Oostenrijker van Zuid-Nederlandse afkomst, Nicolaas Karel baron von Vincent, tot gouverneur-generaal van België. Hij was slechts een overgangsfiguur want hij moest reeds op 31 juli de regering overdragen aan Willem van Oranje. Het traktaat der Acht Artikelen, op 21 juni te Londen door de grote mogendheden ondertekend, benoemde hem voorlopig tot prins van de Verenigde Nederlanden.

Na het beleg verdwenen de functies van gouverneur en prefect van de marine; er was immers geen leger en geen marine meer. De structuur van de departementen en arrondissementen werd behouden. De benaming prefect werd wel vervangen door intendant, en dus ook deze van onderprefect door onderintendant. Slechts in 1815 zou de Franse benaming departement vervangen worden door provincie en de benaming intendant door gouverneur.

De noodmunten na het beleg

Wat gebeurde er met de Antwerpse noodmunten na het beleg? Dankzij het feit dat ze een hoge intrinsieke waarde hadden bleven ze gewoon in omloop. Ze hadden trouwens ongeveer de afmetingen en het gewicht van de Franse munten uit de tijd van de

N.º 76.

ANTWERPSCHE GAZETTE.

Satererdag 23 July 1814.

FEUILLE D’AFFICHES, ANNONCES ET AVIS DIVERS

De la ville d’Anvers,

CHEF-LIEU DU DÉPARTEMENT DES DEUX-NÈTHES.
Du samedi 23 Juillet 1814.

MONNOIE OBSIDIONALE.

L’Inspecteur-général des finances, chargé de l’administration des contributions directes, prévient Messieurs les Receveurs desdites contributions que Son Excellence Monseigneur le Gouverneur-général de la Belgique, a décidé que la monnoie de siège dite *obsidionale*, frappée dernièrement à Anvers, sera reçue à son taux et à sa valeur, de la même manière que les autres monnoies de cuivre en circulation dans la Belgique, qu’en conséquence ils auront à se conformer à cette décision.

Bruxelles, le 3 juillet 1814.
Le Baron Van Erborn.

Eynde van het BE'SLUIT van Z. K. H. den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden.
De zeldte goederen, waren en koopmanschappen, niet van het Vereenigd Koningryk van Groot-Britannie en

Van de gemanufactureerde de f 100 waarde f 40 0-0
Van de ongemannufactureerde de f 100 waarde 20 0-0
Olie, als volgt:
Van terpentyn, de honderd ponden . . . 29 0-0

De Antwerpsche Gazette van zaterdag 23 juli 1814

revolutie. Jan Baptist Van der Straelen schrijft hierover in een speciale nota:

Niettegenstaende het bezit nemen dezer stad door de Engelsche troupes, bleven de belegerings stukken hunne cours voor eenen stuiver en 2 oorden behouden, wordende alsdan ontfangen en uijtgegeven. Sommige winkels waren er seffens in grooter menigte van voorzien, alsdan sij er wel van uijtgegeven konden, jae verscheijde waren altijd in der agterdenken dezer eens eene schilijke veranderinge ten dien opsigte mogt in't ligt komen en daerom sogt eenieder zig ten spoedigste daer van te ontmaeken; maer intusschen ziende dat er niets over gestatueert wird, en dat de buijtenlieden dezelve sonder tegenzeggen op de merkten in betaeling naemen, en selfs dat die stukken intvervolg ook in de andere steden aengenomen wurde, hetwelk het getal alhier merkelyk verminderde en dus de vreesse van daer mede te blijven zitten, dede verdwijnen om zootezeggen en welke vreesse en eijndelyk ook geheel opgehouden is als men sedert 23 julij alhier het volgende zag bekentgemaekt:....

Noteer dat Van der Straelen hier bedoeld dat 10 centiemmen overkomen met 1 stuiver, terwijl 5 centiemmen overeenkomen met 2 oorden; dit was het Brabantse courant geld dat nog in grote mate circuleerde. De bekendmaking op het einde slaat op de publicatie in de Antwerpsche Gazette van zaterdag 23 juli:

MONNOIE OBSIDIONALE.

L'Inspecteur-général des finances, chargé de l'administration des contributions directes, prévient Messieurs les Receveurs desdites contributions que Son Excellence Monseigneur le Gouverneur général de la Belgique, a décidé que la monnaie de siège dite *obsidionale*, frappée dernièrement à Anvers, sera reçue à son taux et à sa valeur, de la même manière que les autres monnoies de cuivre en circulation dans la Belgique, qu'en conséquence ils auront à se conformer à cette décision.

Bruxelles, le 3 juillet 1814.

Le Baron *Van Erborn*.

Met "le Gouverneur général de la Belgique" uit bovenstaande tekst wordt baron von Vincent bedoeld, die de voorlopige regering van België leidde, na het vertrek van de Fransen.

In de praktijk bleven de Antwerpse noodmunten circuleren in Frankrijk en België tot aan de grote hersmelting van alle koperen munten in 1852, toen de munten met gehalveerd gewicht van Napoleon III in de circulatie kwamen. In de Nederlanden werd in 1825 de (Franse) frank buiten koers gesteld ten voordele van de gulden, maar in het koninkrijk België (ontstaan in 1830), had de Franse frank opnieuw wettelijke koers, zodat de Antwerpse noodmunten daar sporadisch opnieuw circuleerden. Ze hadden trouwens ongeveer de afmetingen en het gewicht van de munten van 10 en 5 centiemmen van Leopold I. Daar deze noodmunten zeer lang gecirculeerd hebben zijn de meeste die we vandaag nog hebben erg afgesleten.

De verwarring rond de slagaantallen

In de diverse publicaties die in de loop der jaren verschenen is er nogal verwarring over de slagaantallen van deze noodmunten. Dat komt omdat er 3 verschillende brieven teruggevonden werden die allemaal iets anders vertellen. We zetten ze hier even op een rijtje.

Het bovenvermeld rapport van Pierre Lair van 30 april vermeldt het volgende:

Le S' Wolschot a fourni jusqu'à ce jour pour environ	
17.000 francs de monnaie, cy	Fr. 17.000
La marine, avec les machines qu'elle avait à	
sa disposition et dont elle s'est servie provisoire-	
ment, en a fabriqué pour environ 3.000 francs, cy. <u>3.000</u>	
Total	Fr. 20.000

Anvers, le 30 avril 1814.

*Le chef du génie maritime,
colonel des Ouvriers militaires de la marine,
Lair.*

30 april is de datum waarop Lair zijn werkzaamheden beëindigde, maar deze van Wolschot liepen door tot 2 mei; dus is dat slagaantal zeker niet juist. Voor het arsenaal zou men logischerwijze mogen veronderstellen dat Lair als ondernemer van de noodmunten wist wat hij gemaakt had. Helaas is er ook de volgende brief van de onderintendant Ferdinand de Baillet aan graaf Charles de Marnix:

Bureau particulier
monnaie obsidionale.
N° 63

Anvers le 14 juin 1814.

Le sous-intendant
à M^r le comte de Marnix,
membre du conseil général administratif de la Belgique.

Monsieur le Comte,

J'ai l'honneur de répondre à votre lettre du 8 de ce mois,	
que la Marine a frappé pour environ	12000 fr
de monnaie obsidionale,	
et M ^r Wolschot, fondeur à Anvers, pour	<u>18000</u>
Total	30000

Cette monnaie, qui se trouve en totalité en circulation est reçue sans difficulté et facilite même les transactions particulières. Elle n'offre d'autre inconvénient que celui commun avec la monnaie de cuivre et de billon, de causer relativement au change une perte de 10 % à celui qui l'ayant reçue en masse l'écoule en détail.

Il n'a été frappé que des pièces de 10 et de 5 centimes. Elles sont en cuivre rouge et renferment une valeur intrinsèque à peu près équivalente à celle du cours qui leur a été donné.

Votre lettre me faisant penser que vous n'avez pas encore vu de ces pièces, je vous en envoie deux.

de Baillet

Dit slagaantal van het atelier van Wolschot zou ongeveer kunnen kloppen: 18.000 F tegenover de onvolledige 17.000 F van de vorige brief. Maar voor het arsenaal wordt er maar eventjes 4 maal meer opgegeven dan in de vorige brief, namelijk 12.000 i.p.v. 3000 F. Wie heeft er nu gelijk? Gelukkig was er de catalogus van de verzameling Ter Bruggen uit 1874 die nauwkeuriger slagaantallen publiceerde (een extract werd gepubliceerd in E.G.M.P. jaarboek 1992), maar die een aantal kleinere fouten bevatte en ruimte voor interpretatie openliet. Deze catalogus was gebaseerd op een manuscript

van Frederik Verachter, een numismaat en ooggetuige uit die periode, dat wel zeer duidelijk was. We tonen hier een extract:

En conséquence, l'entrepreneur reçut sur ses demandes visées par le général gouverneur, savoir : le 11 et le 16 mars une quantité de 10,000 kilogrammes de cuivre de différentes qualités. Dans un rapport adressé le 2 mai suivant à M. Baillieu Froye, secrétaire du général Carnot, l'entrepreneur rend un compte exact tant de l'emploi des cuivres que des frais en général de la fabrique de la monnaie. De ce rapport, il résulte que le Sr Wolschot a frappé, depuis le 19 mars au 2 mai 1814, jours des versements, pour une somme de 18,507 franc en espèces, et pour 4627 kilogrammes de cuivre, en monnaie obsidionale ; soit :

en pièces de 10 centimes, 174,454 pièces, soit 4361.36 kilogrammes;

en pièces de 5 centimes, 21,296 pièces, soit 266.20 kilogrammes.

Mais il est à observer, que la fabrique des 5 centimes a cessé le 18 avril, et que, sur un récépissé de M^r le Préfet maritime, l'entrepreneur a versé dans les magasins de la marine, une quantité de 5417 kilogrammes de cuivre, faisant l'excédent des 10,300 kilogrammes qu'il avait reçus, mais dont la conversion en la susdite monnaie n'a pas eu lieu.

Outre cette fabrique confiée aux soins du Sr Wolschot, le gouverneur avait autorisé par un troisième arrêté en date du 3 avril, le préfet maritime, Mr de Kersaint, de faire fabriquer, aux mêmes conditions et bénéfiques du premier entrepreneur, de la même monnaie dans l'arsenal de la marine.

Malheureusement, nous n'avons pas su nous procurer les documents officiels de cette fabrique, comme le bonheur a voulu nous gratifier à l'égard de ceux du Sr Wolschot, dont nous possédons en effet les pièces originales.

Toutefois il nous est prouvé, qu'en vertu de l'arrêté susdit du 3 avril, 2500 kilogrammes de cuivre ont été mis à la disposition de Mr Lair, commandant le corps des ouvriers militaires de la marine, au chantier d'Anvers, et dont 1675 kilogrammes ont été convertis en monnaies. Que, depuis le 5 avril au 2 mai 1814, on a fabriqué pour 6,500 francs [moet 6700 zijn], soit 1675 kilogrammes, en pièces de 10 et de 5 centimes, aux ateliers de l'arsenal de la marine, soit en pièces

de 10 centimes, 43,000 pièces;

de 5 centimes, 48,000 pièces.

De manière qu'en total, il a été converti en monnaie obsidionale en 1814 à Anvers, pour une valeur de 25,000 francs en numéraire en cuivre.

Dit manuscript werd slechts teruggevonden en gedeeltelijk gepubliceerd in 1974 door Henry De Groote, wat numismatisch gezien zeer recent is. Dit verklaart waarom een andere belangrijke numismaat als P. Bordeaux in 1910 nogal wat fouten gepubliceerd heeft en verwarring gezaaid. Dit manuscript beschouwen we als de meest juiste versie van de slagaantallen.

Wolschot wordt op het matje geroepen

Een eigenaardige geschiedenis speelde zich af in het najaar van 1814, enkele maanden na het vertrek van de Fransen. België was reeds verenigd met Nederland. Er deden geruchten de ronde dat Wolschot clandestien de productie van noodmunten voortzette, voor zijn eigen profijt. Dat kwam aan de oren van de Wargny, de te Mechelen verblijvende intendant van het departement der Twee-Neten. Hij schreef de volgende

brief aan de kort daarvoor door Willem I benoemde politiecommissaris van Antwerpen, Guillaume Giljams:

2e bureau
Police confidentielle.
24 nov. 1814

A Mr Giliams, Commissaire spécial de police à Anvers,
Pendant le blocus de la ville d'Anvers, M^r le Commissaire, il a été mis en circulation une quantité considérable de monnaie de cuivre, dite obsidionale, et le Sr Wolschot, fondeur en cuivre, paroît en avoir eu la direction.
D'après des rapports qui me sont parvenus, il semble que le Sr Wolschot continue cette fabrication.

Je vous invite, M^r le Commissaire, à vous rendre à la réception de cette lettre dans les magasins et ateliers dudit Wolschot et à saisir les ustensiles servant à la fabrication des monnoies, en les mettant sous scellées. Vous devez vous assurer du nombre des pièces monnoyées et à monnoier, que vous aurez trouvées, et vous informer si ledit Wolschot a ou n'a pas continué la fabrication de cette monnaie dite obsidionale depuis la reddition de la place.

Je vous prie M^r de diriger cette affaire avec toute la circonspection possible, et de me faire parvenir un procès-verbal circonstancié de vos opérations et découvertes.

Le chevalier de Wargny

Samen met commissaris Trachez van de 3de sectie deed Giljams een huiszoeking in het huis van Wolschot op de Meir en in zijn atelier aan het Hopland. Kort nadien antwoordde Giljams als volgt aan de Wargny:

N.° 93
réponse à la
lettre du 24 novembre

Anvers, le 27 novembre 1814

LE COMMISSAIRE SPÉCIAL DE POLICE
de la Ville et Arrondissement d'Anvers

A Monsieur le chevalier de Wargny, intendant du dépt. des 2 Nèthes.

Monsieur,

Conformément à vos ordres, je me suis transporté, comme conste par le procès-verbal, aux ateliers du sieur Wolschot. J'ai tout scrupuleusement examiné, et n'ai pu trouver la moindre trace qu'il fabriquerait encore de la monnaie. J'ai vu ses anciens matériaux, avec lesquels il fabriquoit, absolument hors de service. J'ai emporté les types et les ai, sur sa demande, transporté à mon bureau, après y avoir apposé le cachet. Il conste, d'après la déclaration qu'il joint, qu'après le brisement de ses poinçons au nombre de neuf pièces, il n'a plus pu s'en servir. Aussi, m'a-t-il déclaré qu'après le brisement, il n'y a plus mis la main. Aucun indice ne peut me mettre en doute sur la réalité de son assertion.

Agréé je vous prie Monsieur mes sentiments les plus distingués
de votre très humble serviteur

G.M. Giljams

Giljams en Trachez vonden dus niets bijzonders, maar brachten wel de 9 gebroken matrijzen mee die Wolschot bewaard had na het bezoek van de twee Franse ambtenaren op 3 mei. Giljams besloot dus dat Wolschot de productie niet had voortgezet. Deze brief heeft wel als belangrijkheid dat er het aantal matrijzen vermeld

wordt die Wolschot gebruikt zou hebben. Vermits ondertussen gebleken is uit het aantal slagvarianten van de munten dat Wolschot veel meer matrijzen moet gehad hebben dan 9, en vermits de reële zeldzaamheid niet overeenkomt met de details van de slagaantallen heeft dit toch aanleiding gegeven tot speculaties over het voortzetten van de productie op een of andere manier. Maar meer details weten we daar niet over.

PERSONENREGISTER

Général de division Lazare Nicolas Marguérite Carnot: zie het E.G.M.P. jaarboek 1992.

Josephus Franciscus Wolschot, Franciscus Joannes Ricquier, Peter Walter Van de Goor, Pierre Jacques Guillaume Lair, Jean Louis Gagnepain: zie het E.G.M.P. jaarboek 1997.

Baron Jacques Fortunat Savoye de Rollin, ° Grenoble 1754, † Parijs 1823. Hij was advocaat en zetelde in het Tribunaat in Frankrijk. Hij kreeg de titel van baron van Napoleon. Dan werd hij prefect van het departement l'Eure en daarna van de Seine-Inférieure in Frankrijk. Wegens vermeende corruptie werd hij afgezet maar later vrijgesproken. Als een soort schadeloosstelling werd hij dan benoemd tot prefect van het departement der Twee-Neten in 1813. Als Fransman moest hij Antwerpen verlaten bij het einde van het beleg (op 3 mei samen met Carnot). Daarna zetelde hij in de Kamer in Frankrijk voor het departement l'Isère. De prefectuur, of het bestuur van het departement der Twee-Neten, was gevestigd te Antwerpen aan de Schoenmarkt, in het vroegere bisschoppelijk paleis. Dit gebouw werd in 1990-93 gerestaureerd en is vandaag opnieuw bisschoppelijk paleis. 1/

Ferdinand François Xavier de Baillet, ° Antwerpen 1789, † Brussel 1842. Er was in Antwerpen ook een onderprefectuur in de Korte Gasthuisstraat waar de Baillet onderprefect was. Tijdens het interregnum zette hij zijn functie verder als onderintendant. Onder het Hollands bewind werd hij gouverneur van West-Vlaanderen en hij kreeg in 1816 de titel van graaf. 3/

Guy Pierre de Coëtnempren, comte de Kersaint, ° Brest 1747, † Suresnes 1822. Deze Fransman was eerst scheepskapitein en werd in 1787 gelast met een missie naar Cochinchine bij keizer Gia Long. Hij werd prefect van de marine te Antwerpen van 1811 tot 1814. Daarna werd hij contre-amiral en dan prefect van het departement La Meurthe in Frankrijk 1/. Twee van zijn ondergeschikten in Antwerpen waren **Thomas Louis Gabriel Mullet Des Essards**, inspecteur van de marine, en **Pierre Jacques Guillaume Lair** (° Caen 1769 † Mathieu 1830), kolonel van de werklieden van de marine in het arsenaal. Een ondergeschikte van Lair was onderluitenant **Pierre Louis Luc Lecarpentier** (° Cherbourg 1790, † Antwerpen 1866) die als Fransman na het beleg terugkeerde naar Antwerpen en de zeer gekende sloopstimmerwerf Lecarpentier oprichtte aan de Kattendijk in het noorden van Antwerpen. Lecarpentier was dan weer de overste van sergeant **Jean Louis Gagnepain**, de graveur van de noodmunten van het arsenaal. Al deze Fransen moesten Antwerpen verlaten bij het einde van het beleg.

Ridder François Louis Joseph de Wargny, ° Halle 1750, † Mechelen 1816. Onder de Fransen was hij eerst burgemeester van Mechelen en vervolgens onderprefect van het arrondissement Mechelen. De onderprefectuur was gevestigd in de Bruul te Mechelen. Waarschijnlijk wegens zijn hogere leeftijd werd hij tijdens het interregnum

intendant van het departement der Twee-Neten, en niet de piepjonge de Baillet. Ook als intendant verbleef hij te Mechelen. Tijdens het Hollands bewind zetelde hij in de tweede kamer van de Staten-Generaal. ^{2/}

Graaf Charles Ghislain Marie de Marnix, ° Rollencourt 1780, † Bornem 1832. Hij was burgemeester van Bornem en lid van de “Conseil d’arrondissement de Malines”. Na de Franse periode werd hij lid van de “Conseil général administratif de la Belgique”, een voorlopig bestuursorgaan in afwachting van de oprichting van het koninkrijk der Nederlanden. Tijdens het Hollands bewind zetelde hij in de eerste kamer van de Staten-Generaal. De familie de Marnix is van Franse oorsprong, maar verschillende telgen zakten af naar de Zuidelijke Nederlanden, waaronder de meest bekende Filips de Marnix, heer van Sint-Aldegonde, buitenburgemeester van Antwerpen in 1585 tijdens de scheiding van de Nederlanden. Claude de Marnix, baron van Rollencourt (Pas-de-Calais, Frankrijk), erfde als eerste Marnix het kasteel van Bornem in 1780, het jaar van zijn dood en van de geboorte van zijn zoon Charles. Tijdens de Franse Revolutie moest Charles samen met zijn moeder naar Nederland vluchten en stond het kasteel leeg. Het werd openbaar verkocht als “bien d’émigré” op de Antwerpse Vrijdagmarkt in 1799. Later kocht Charles het kasteel terug en kwam er wonen met zijn vrouw in 1802. Charles werd de stamvader van de Belgische familie de Marnix. Hij was een afstammeling in de 6de generatie van de halfbroer van Filips de Marnix. Graaf John de Marnix, de huidige bewoner van het kasteel van Bornem is een afstammeling in de 5de generatie van Charles de Marnix. ^{2/ 3/ 6/}

Guillaume Mathieu Giljams (ook Gilliams geschreven) ° Antwerpen 1760, † Antwerpen 1818. Hij was adjoint maire (= schepen) van Antwerpen van 1803 tot 1809 onder burgemeester Werbrouck. Hij werd afgezet wegens vermeende corruptie maar later vrijgesproken. Na het vertrek van de Fransen ging de publieke veiligheid in Antwerpen sterk achteruit, en daarom stelde prins Willem van Oranje (de latere koning Willem I) in oktober 1814 Giljams aan als speciale politicommissaris, een taak die hij vervulde tot zijn dood in 1818. ^{4/ 5/}

Baron Jozef Karel Emmanuel Van Ertborn ° Antwerpen 1778, † Den Haag 1823. Hij was secretaris van de “Conseil Général du Département des Deux-Nèthes”. Tijdens het interregnum werd hij inspecteur-generaal der financiën en in de Hollandse periode bestuurder der indirecte belastingen. Hij was ook raadsheer van de Academie te Antwerpen en publiceerde verschillende boeken over kunstgeschiedenis, o.a. *Geschiedkundige aenteekening aengaende de Ste Lucas Gilde* en *Recherches historique sur l’Académie d’Anvers*. Zijn passie voor kunst beïnvloedde ook zijn jongere kozijn ridder Florent Jozef Van Ertborn (° Antwerpen 1784, † Den Haag 1840), die burgemeester van Antwerpen was van 1817 tot 1828, en die vooral beroemd werd omdat hij zijn verzameling van 115 schilderijen, voornamelijk Vlaamse primitieven, aan Antwerpen schonk bij testament. Deze verzameling is vandaag te bewonderen als de kern van de oude kunst in het Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen. ^{1/ 5/}

NOTEN

- ^{1/} PIERRE LAROUSSE, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, Parijs 1866-76, zie Ertborn, Kersaint, Lair en Savoye de Rollin.
^{2/} *Annuaire de la Noblesse de la Belgique*, 1873 blz. 315 de Wargny; 1878 blz 217

de Marnix.

- 3/ *Etat présent de la Noblesse Belge*, Annuaire de 1984 1e partie blz. 141 de Baillet; 1993 2e partie blz. 307 de Marnix.
- 4/ FLORIS PRIMS, *Antwerpiensia*, 24 delen, 1928-1954, deel 8 – 42, De zaak Giljams.
- 5/ FLORIS PRIMS, *Oud-Antwerpsche Portrettengalerij*, in *Zondagsvriend* 1932-34, 17 Joseph Van Ertborn, 143 G.M. Giljams, 145 M. Wolschot.
- 6/ GRAAF JOHN DE MARNIX en JULIEN MAEREVOET, *Kasteel Marnix de Sainte Aldegonde Bornem*, 1993.

BIBLIOGRAFIE

Feuille d'affiches, annonces et avis divers de la ville d'Anvers. Vanaf mei 1814: *De Antwerpsche Gazette*. Stadsbibliotheek Antwerpen B9467:B.

1814. *Levering van koper voor het slaan van belegeringsmunt. Stukken betreffende het slaan dezer munt in de vestingen van Antwerpen. Hare aanvaarding in de openbare geldkassen*. Verzameling briefwisseling bewaard in het Rijksarchief Antwerpen A62/55.

FREDERIK VERACHTER, *Histoire monétaire de la ville et du marquisat d'Anvers*. Documents III, annex *Monnaies obsidionales 1814*. 1837-1853. Manuscript bewaard in de Stadsbibliotheek Antwerpen, inventarisnummer B17112.

J.B. VAN DER STRAELEN, *Nota's van J.B. Van der Straelen*. Het deel *Belegeringsmunten Antwerpen 1814*. Manuscript bewaard in het Stadsarchief Antwerpen, inventarisnummer PK2909.

J.F. en J.B. VAN DER STRAELEN, *De kronijk van Antwerpen*. Achtste deel 1803-1817. 1936.

LE POITTEVIN DELACROIX, *Almanach d'Anvers et du département des Deux-Nèthes*, edities van 1806, 1807, 1808, 1809, 1813 en 1814. Stadsbibliotheek Antwerpen K7629.

HIPPOLYTE CARNOT, *Mémoires sur Lazare Carnot*. 1907.

PAUL BORDEAUX, *La médaille frappée en l'honneur de Pierre Lair à Anvers, en 1814 et les monnaies obsidionales anversoises émises à la même époque*. *Revue belge de numismatique et de sigillographie*, 1910, blz. 181-205 en 309-338.

EMM. MARTIN, *Les Monnaies obsidionales d'Anvers (1814)*, in *Carnet de la Sabretache*, 31 mei 1903, blz. 304-316.

HENRY L.V. DE GROOTE, *De Antwerpse noodmunt van 1814, balansmakers en ijkers te Antwerpen bij het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw*. *Vlaamse Stam*, tijdschrift voor familiegeschiedenis, 1974, blz 353-362 en 461-470.

L. VERBIST, *Generaal Lazare Carnot en de Antwerpse noodmunten van 1814*. Jaarboek E.G.M.P. 1992.

L. VERBIST, *De varianten van de noodmunten van Antwerpen 1814 en de verzameling van het Vleeshuis*. Jaarboek E.G.M.P. 1997.

L. VERBIST, *5 centiem noodgeld Antwerpen 1814*, *De Muntklapper* 28, april 2000.